

Συνάντησις πρὸς τὸ ὑπερβάλλον

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀποτελεῖ ἱστορικὸν αἴτημα, ἀπευθυνόμενον μόνον εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχὴν. Ἀπαντῶν εἰς τὸ αἴτημα αὐτό, ἐδημιούργησεν ὁ ἄνθρωπος τὸ ἱστορικὸν του πεπωμένον. Πολιτισμοὶ εἶναι αἱ συνιστάμεναι τῶν ἀπαντήσεων, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι δίδουν εἰς τὸ αἴτημα τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Ἄλλ' ὅ,τι διαχωρίζει τὴν ἀπάντησιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐξ ἐκείνης τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, εἶναι ἡ παρουσία τῆς εὐθύνης. Εὐθύνη σημαίνει ἐνατένισιν τοῦ μέλλοντος ὑπὸ τὸ πρῶμα τῆς αὐθυπερβάσεως, ὑπερβατικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ οὐκ. Τὴν ὁδὸν τοῦ συνδέσμου αὐτοῦ φωτίζει τὸ αἴτημα τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Ὄταν τὸ αἴτημα αὐτὸ ἀνέρχεται εἰς τὴν συνείδησιν, ἐπιρρίπτεται νέον φῶς ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν μορφῶν, προσδίδεται νέα ὠθησις εἰς τὴν ἀνάτασιν τῆς πίστεως, σφυρηλατεῖται νέος δεσμὸς συναδελφώσεως, ἀποκαλύπτεται νέον βάθος εἰς τὴν ἐρώτησιν. Τὴν συγκεκριμένην ἔκφρασιν τοῦ αἰτήματος τοῦ κατ' ἐξοχὴν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ὁ hic et nunc ἄνθρωπος αὐτοδημιουργεῖται ὡς ὑπερβατικὴ τάσις, θὰ καλέσωμεν ἀπὸ τοῦδε ὑπερβάλλον.

Διὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος διανοίγονται αἱ κατευθύνσεις τῆς αὐτοδημιουργίας. Αἱ κατευθύνσεις ὅμως αὐταὶ ἐμφανίζονται ὡς αἰτήματα μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἡ δυνατότης τῆς ἀνταποκρίσεως ἤδη συμπαρίσταται. Διὰ τοῦτο τὰ αἰτήματα αὐτὰ δὲν μεταβιβάζονται. Δι' αὐτῶν δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν μοναδικότητά του. Ὄ,τι διδάσκεται, δὲν εἶναι τὸ αἴτημα, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς περιουλλογῆς πρὸ τοῦ αἰτήματος. Ἡ καλλιτεχνικὴ, ἡ θρησκευτικὴ, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἀγωγή δὲν ἀποκαλύπτουν τὸ αἰτούμενον. Συγκεντρώνουν ὅμως τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, τὸν διδάσκουν νὰ ἐπιφέρῃ μίαν ἐσωτερικὴν τάξιν ἐνώπιον τῆς μελλούσης ἐπισκέψεως. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ ὑποβάλουν τὸ αἴτημα, καλλιεργοῦν τὴν δυνατότητα τῆς ἐκπληρώσεώς του. Ἀντὶ νὰ ἐπιδείξουν τὸ ὑπερβάλλον, ὑποδεικνύουν τὸν ὀρίζοντα τῆς ἀνατολῆς του «τὸ δὲ ἰδεῖν, ἔργον τοῦ θεάσασθαι βουλομένου».

Ὄταν ἀνατέλλῃ τὸ ὑπερβάλλον, ἡ εὐθύνη ἔχει συσπειρωθῆ γύρω ἀπὸ μίαν συγκεκριμένην ἀπαίτησιν. Ἡ ἐλευθερία καλεῖται τότε νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἐσωτερικὰς διαστάσεις τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐλευθερία δὲν παρουσιάζεται εἰς τὸν χρόνον ὡς δυνατότης αὐθαιρέτου ἐκλογῆς μεταξὺ αἰτημάτων, ἀλλ' εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἐκάστοτε τῆς πνευματικῆς μας ὠριμότητος ἀνάλογον αἴτημα ἀποκτᾷ μοναδικὴν διάρθρωσιν. Εἰς τὴν πνευματικὴν του ἐξέλιξιν ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ νὰ ἐπικυρώσῃ μίαν κατάστασιν, ἀτενίζει μίαν διαρκῶς ἐπεκτεινομένην προοπτικὴν. Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ὡς δυνατότης ὑπερπηδήσεως τοῦ διαστήματος πρὸς ὅ,τι τὸν ὑπερβάλλει, δηλαδή ἡ ἐλευθερία δημιουργεῖται, ἐφ' ὅσον ἀνοίγει ἐντὸς τοῦ αἰτήματος τοῦ ἀνθρώπου ἕνα μεταφυσικὸν χῶρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἤμποροῦσε

νά φιλοξενηθῆ ὅ,τι θὰ ἐδικαίωνε τὴν ἀνεπανάληπτον παρουσίαν της. Ἡ ἐλευθερία εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος συνεχῶς βαθύτερον διανοιγόμενον αἴτημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡμπορεῖ ὅμως νὰ ἀφήσῃ τὸ αἴτημα αὐτὸ ἀνανάπτυκτον καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ αὐτοκαταλυθῆ ὡς ἐλευθερία. Ἐκ παραλλήλου ἔχει ὅμως τὴν δύναμιν, νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ αἴτημα ἀτομικότητα, νὰ πλέξῃ ἐντὸς του μίαν ὑφήν, διὰ τὴν ὁποίαν φέρει μόνη της τὴν εὐθύνην.

Ἐλευθερία καὶ οὐπω ὄν

Ἐὰν ὅμως ὁ ἀνθρώπος δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸν χρόνον ὡς ἰκανότης διαπιστώσεως, ἀλλὰ κατὰ κύριον λόγον ὡς δυνατότης αὐτοδημιουργίας, τὸ ἔργον τῆς ἐλευθερίας συνίσταται εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ οὐπω ὄντος. Αὐτοδημιουργουμένη, ἡ ἐλευθερία κατάγει μίαν συνεχιζομένην νίκην ἐναντίον τοῦ μηδενός, τὸ ὁποῖον μεσολαβεῖ μεταξὺ ἐπιβαλλομένης καὶ ἐπιτυγχανομένης αὐθυπερβάσεως. Τὸ ἐκμηδενιζόμενον αὐτὸ μηδέν, νοούμενον ὡς οὐπω ὄν, παρέχει τὸν μεταφυσικὸν χῶρον τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑπερβάλλον. Ἄν ὅμως ὡς ὑπερβάλλον ἐννοεῖται ἡ ἐκάστοτε δυνατὴ καὶ ἐπιτακτικὴ προοπτικὴ τῆς αὐθυπερβάσεως, τὸ μηδέν, ὡς οὐπω ὄν, δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ χρονικὸν διάστημα μεταξὺ παρόντος καὶ μέλλοντος εἶναι. Θὰ ἐπρόκειτο ἀπλῶς καὶ μόνον περὶ ἀπουσίας, ἐὰν τὸ οὐπω ὄν προϋπέθετε τὸ εἶναι καὶ τελικῶς ἐσήμαινε τὴν μὴ ἀναφανεῖσαν εἰσέτι παρουσίαν του. Μεταξὺ τοῦ οὐκ εἶναι, νοουμένου ὡς μὴ—παρόντος—εἶναι καὶ τοῦ μηδενός, νοουμένου ὡς μὴ—εἰσέτι—εἶναι, πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ἡ διαφορὰ εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀπουσία κατ' αὐστηρὰν ἐννοίαν εἶναι σύγχρονος ἐνός ὄντος, δηλαδὴ μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, θεωρουμένου ὡς διαρκείας, τὸ οὐπω ὄν εἶναι ἀπόν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅμως τοῦ εἶναι, θεωρουμένου ὡς παρουσίας ἐπέκεινα τῆς διαρκείας, παρίσταται. Ἄλλ' ὁ χρόνος ἔχει ἐντελῶς ἄλλην σημασίαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἐξ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἔχει, ἐκλαμβανόμενος ὡς φυσικὸν γεγονός.

Τὸ «οὐπω» περνᾷ τὴν γέφυραν τοῦ εἶναι πρὸς τὸ «οὐκέτι», ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία ἐμπεριέχει τὸν χρόνον. Χρόνος εἶναι ἡ διάστασις μεταξὺ τοῦ ὄντος, νοουμένου ὡς ἐλευθερίας καὶ τοῦ εἶναι, νοουμένου ὡς κατ' ἐξοχήν. Ἐνεκα τοῦ χρόνου, δὲν εἴμεθα, ὅ,τι εἴμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὑπήρξαμεν, ἡ ἀπαίτησις ἐκείνου, τὸ ὁποῖον θὰ γίνωμεν. Εἴμεθα τὸ μῖγμα τοῦ οὐπω καὶ τοῦ οὐκέτι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ὑπέρβασις ἐκ τοῦ ἦν πρὸς τὸ ἔσεσθαι, ἐκ τοῦ ὑπάρξαντος πρὸς ὅ,τι ἀπαιτεῖται, μία πρὸς τὸ μέλλον κινουμένη κατεύθυνσις. Μέλλον ἔχει μόνον ὅ,τι εἶναι ἐλεύθερον, διότι μόνον ἐκεῖνο γνῶρίζει τὸ οὐπω ὄν. Μόνον ἡ ἐλευθερία ἠμπορεῖ νὰ μετουσιώσῃ τὸ αἴτημα εἰς ἀνταπόκρισιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκαλυφθῆ ἐντὸς τοῦ αἰτήματος μία νέα

διάστασις. Τὸν ἄνθρωπον μόνον προσφωνεῖ τὸ ὑπερβάλλον εἰς αὐθυπέρβα-
σιν. Μέλλον εἶναι ὁ στίβος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεξάγεται ἡ πάλη μεταξὺ ἐλευ-
θερίας καὶ οὐπω ὄντος. “Ὅταν ἡ ἐλευθερία νικᾷ, κερδίζεται ὁ ἄνθρωπος. “Ὅ-
ταν ἡττᾶται, χάνεται τὸ κατ’ ἐξοχὴν. Τὸ ὑπάρχον ὑποκαθιστᾷ τότε τὸ ἐρχό-
μενον κατ’ οὐσίαν ὅμως τὸ ἐρχόμενον δὲν ἔρχεται. “Ὅ,τι θεωρεῖται ὡς μέλ-
λον, εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἢ διάρκεια τοῦ παρελθόντος. Τὸ μέλλον
ἔχει νόημα, μόνον ὅπου ἐπιτελεῖται ἡ αὐθυπέρβασις.

Μέλλον καὶ ἀνεπανάληπτον

Ἐμποροῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς εἰς τὴν φύσιν ὑπάρχοντος μέλ-
λοντος; Ἐὰν αὐθυπέρβασις εἶναι ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐλευθερία
διὰ συνεχοῦς ὑπερνικήσεως τοῦ οὐπω ὄντος παράγει κατ’ ἀναφορὰν πρὸς τὸ
ὑπερβάλλον τὴν μοναδικὴν τῆς παρουσίας, ὁ εἰς τὴν φύσιν ἐπικρατῶν νόμος
θὰ διέθετε μέλλον, ἐὰν ἤρνεϊτο τὴν ἀναγκαιότητα καὶ ἐδημιούργει τὸ ἀπρο-
ὑπόθετον ὡς ἀνεπανάληπτον. “Ὅπου εἰς τὴν φύσιν προκύπτουν νέαι μορφαί,
ὑπόκειται συμπλοκὴ νόμων. Ὅσάκις ἡ ἰδία συμπλοκὴ ἔμπορεῖ νὰ ἐπαναλη-
φθῇ, ἡ ἰδία μεταλλαγή θὰ ἐπαναλαμβάνεται. Εἰς τὸν κόσμον ὅμως τῆς ἐλευ-
θερίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συντρέξουν οἱ ἴδιοι ὄροι. Διότι τὸ ἔργον τῆς ἐ-
λευθερίας εἶναι συγχρόνως ὁ πατήρ τῆς. Διὰ τοῦ ἔργου τοῦ ὁ ἄνθρωπος ὑ-
περβάλλει τὸν ἄνθρωπον καὶ καθίσταται ὠριμώτερος διὰ μίαν ῥιζικωτέραν
αὐθυπέρβασιν. Οὔτε τὸ καλλιτέχνημα, οὔτε ἡ πραγματικὴ προσευχή, οὔτε
ἡ ἠθικὴ σχέσις, οὔτε τὸ φιλοσοφικὸν ἐρώτημα ἐπαναλαμβάνονται. Ἡ ἐλευ-
θερία δημιουργεῖ τὸ μοναδικὸν ὄχι ὅμως ὡς ἀρχὴν ἐπαναλήψεως, ἀλλ’ ὡς
βαθμίδα ὑπερβατικῆς κλίμακος.

Τὸ μοναδικὸν διανοίγει τὴν ὁδὸν τῆς αὐθυπερβάσεως. Δὲν ἔρχεται, διὰ
νὰ σταματήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν κίνησιν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν ἐντείνῃ. Ἐντὶ, ὅταν
ἐπιτυγχάνεται, νὰ κλείσῃ τὸ μέλλον, ἀνοίγει τὴν προοπτικὴν τοῦ. Ἐντὶ νὰ
συγκαλύψῃ τὴν ῥωγμὴν μεταξὺ δεδομένου καὶ αἰτουμένου, παραμερίζει ὅ,τι
τὴν ἀποκρύπτει. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως διακρίνομεν ὅ,τι πρέπει νὰ γεφυρωθῇ.
Ἐλευθερία ὑπάρχει, ἐφ’ ὅσον ἡ διάστασις αὐτὴ εἶναι συνειδητὴ καὶ ἐφ’ ὅσον
ἐπιχειροῦμεν τὴν γεφύρωσίν τῆς. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ, παρουσιάζων τὸ μέλλον
ὡς ἄχρονον.

Ὁ χρόνος ὡς *distensio animi*

Τὴν σχισμὴν μεταξὺ δεδομένου καὶ αἰτουμένου ὀνομάζομεν χρόνον.
Χρόνος εἶναι τὸ ἀνοικτὸν ῥήγμα μεταξὺ ὑπερβαθέντος καὶ ὑπερβατοῦ. Ἐξ
αἰτίας τοῦ ῥήγματος αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία ζῆ ὡς αὐθυπέρβασις.

Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ χρόνου κεῖται ὡς βᾶσις ἡ αὐτοσυνείδησις τῆς ἐ-

λευθερίας. Τὸν χρόνον ἐπισημαίνομεν, ὅταν εὕρισκώμεθα εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ὅταν ἰστάμεθα πρὸ μιᾶς ἀποφάσεως, ὅταν ὑφιστάμεθα μίαν δοκιμασίαν, ὅταν συναισθανώμεθα τὴν προσωπικὴν μας εὐθύνην, ὅταν ὑποβαλλώμεθα εἰς αὐτοκριτικὴν. * Ὅταν ὁ χρόνος ἀνέρχεται εἰς τὴν συνείδησιν, φαίνεται λοιπὸν, ὅτι συνεπάγεται μίαν πνευματικὴν ἀνησυχίαν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἀνησυχία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀποκτηθείσης συνειδήσεως, ἀλλὰ τὸ αἰτιὸν τῆς. Ἐνσυνείδητος χρόνος εἶναι ὁ ἄρμος τῶν ὑπερβατικῶν αἰτημάτων. Ἀναδύεται εἰς τὰς ἀποφασιστικὰς στιγμὰς τῆς ἐλευθερίας καὶ προκαλεῖ διὰ τοῦτο μίαν περισυλλογὴν, ἐφ' ὅσον εἰσάγει τὸ αἷτημα τῆς αὐθυπερβάσεως. Εἶναι ὡς ἐὰν αἰφνιδίως ἀνεκαλύπτετο, ὅτι εὕρισκώμεθα μακρὰν τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὡς ἐὰν ἐθραύοντο δεσμὰ λήθης καὶ ἡ προκύπτουσα ἀνάμνησις ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἐνώπιόν μας κεῖται ἡ ὁδός, ὅτι ἡ πρᾶξις διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως δὲν ἐτερματίσθη, ἀλλὰ διὰ πρώτην φορὰν κατέστη δυνατὴ. Λήθη τοῦ ὑπερβάλλοντος εἶναι ὅθεν μία ἀπώλεια μέλλοντος καὶ συνεπῶς μία ἀπώλεια τοῦ ἀνθρώπου—μία ὀχύρωσις ἐντὸς ἐνὸς ἐπαναλαμβανομένου παρελθόντος καὶ ὡς ἐκ τούτου μία καταδίκη τῆς ἐλευθερίας.

Ὡς *distensio animi* ὁ χρόνος διαρθροῦται εἰς παρουσίαν τοῦ ὑπερβαθέντος καὶ εἰς παρουσίαν τοῦ ὑπερβάλλοντος. Τὸν σύνδεσμὸν των καλοῦμεν

---

* Ἡ κατωτέρω παράθεσις τῶν ἐξωτερικῶς μεταξὺ των συνδεομένων παραδειγμάτων αἰσθητοποιεῖ τὴν ὡς πρὸς τὴν συνείδησιν των συνάφειαν χρόνου καὶ ἐλευθερίας :

Ὅμιλοῦμεν περὶ «χαμένου χρόνου», ὅταν διαβλέπωμεν, ὅτι δὲν ἐνηργήσαμεν κατὰ τὸν δέοντα τρόπον. Ἐὰν διατρέχωμεν καὶ πάλιν τὸν κίνδυνον νὰ χάσωμεν τὴν παρουσιαζομένην κατάλληλον στιγμὴν δράσεως, ὀμιλοῦμεν περὶ «ἐπείγοντος χρόνου». Ὅταν δίδωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας τὴν ὑπόσχεσιν, νὰ πραγματοποιήσωμεν «εἰς τὸ μέλλον» τὴν προγραμματισθεῖσαν πρόθεσιν, ἀποφασίζομεν νὰ μετέλθωμεν χωρὶς ἐξαιρέσιν τὰ δυνατὰ μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σχεδίου. Ἡ ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ θὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐξεμεταλλεύθημεν τὸν «εἰς τὴν διάθεσιν μας χρόνον» ὡς ἔπρεπεν. Εἰς παρομοίᾳς περιπτώσεις προσπαθοῦμεν, νὰ μὴ χάσωμεν «οὔτε λεπτόν», διὰ νὰ ἀντοποκριθῶμεν πρὸς τὰ ἀποφασισθέντα. Παρουσιάζονται ὁμως «καιροί», κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἕπαρξις μας τίθεται εἰς σοβαρὰν δοκιμασίαν. Ὅταν «παρέλθῃ» ἡ κρίσις, ἔρχεται «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», διὰ νὰ ὑποδεχθῶμεν, ὅτι ἐστερήθημεν. Ἄν ὁμως «δὲν ἦλθεν ἀκόμη ἡ ὥρα», ἡ ἀντοχή μας πρέπει νὰ παραταθῇ, μέχρις ὅτου παρέλθῃ ἡ «περίοδος» τῆς δοκιμασίας. Τότε ἐνθυμούμεθα «τὴν ἐποχὴν ἐκείνην», ὅτε ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν μας, νὰ ζῶμεν ὅπως μᾶς ἤρμοζεν. Εἰς κρίσιμους «ἱστορικὰς στιγμὰς», ὅταν αἰσθανώμεθα, ὅσον «οὐδέποτε ἄλλοτε», τί διαχωρίζει τὸ «σύγχρονον» πνεῦμα καὶ τὸ ἠθικὸν νόημα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπαναλαμβάνομεν τοὺς ἀρχαίους λόγους: «ο tempora, ο mores!». Εἰς τὴν στάσιν μας αὐτὴν δὲν διαφαίνεται ὁμως πάντοτε μία προσκόλλησις εἰς τὰς ἀξίας τοῦ «παρελθόντος», ἀλλ' ἐπίσης μία πρόληψις τοῦ «μέλλοντος». Τότε δὲν πτοοῦμεθα, ὅταν μᾶς ἐπιρρίπτουν τὴν μομφὴν, ὅτι δὲν ἀκολουθῶμεν, «τὸν ῥοῦν τῆς ἱστορίας», διότι τὴν εὐθύνην μας τρέφει τὸ «ἄχρονον».

ν ὦ ν. Κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν διάρθρωσιν αὐτὴν ὁμιλοῦμεν περὶ τριπλῆς διαστάσεως τοῦ χρόνου—«*praesens de praeteritis, praesens de praesentibus et praesens de futuris*» κατ' *Ἀβγουστινον*¹. Ἐν τούτοις ὁ χρόνος δὲν ἐμπεριέχει τὴν διάκρισιν αὐτὴν, ἢ ἀγαπαράστασις ὅμως τοῦ ὑπερβαθέντος καὶ τοῦ ὑπερβάλλοντος προκαλεῖ τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς ἐσωτερικῆς ἑτεροιώσεως².

Εἰς τὸ νῦν, τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον τοῦ χρόνου, εὐρίσκει ὁ ὑπερβατισμὸς τὸ ἀκριβές του σύμβολον. Τὸ νῦν ἀποτελεῖ τὴν μεθόριον μεταξὺ παρουσίας καὶ ἀπουσίας. Ἡ μεθόριος αὐτὴ οὔτε «ὑπάρχει», οὔτε εἶναι «μηδέν», ἀλλὰ παρίσταται ὡς ἐπαναλαμβανομένη ὑπέρβασις τοῦ ὑπάρχειν καὶ κατὰ τοῦτο ὡς συνεχῆς ἐκμηδένισις τοῦ μηδενός. Ἐπὶ τῆς μεθορίου μεταξὺ ἤδη καὶ οὐπω συναντᾶται ἡ ἐλευθερία πρὸς τὸ ὑπερβάλλον. Κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτὴν λαμβάνομεν συνειδήσιν τοῦ ὑπερβαθέντος ὡς παρελθόντος καὶ τῆς προοπτικῆς τῆς ὑπερβάσεως ὡς μέλλοντος. Νὰ συγκρατῶμεν τὸ παρὸν ὡς παρὸν καὶ ἐντός του νὰ διακρίνωμεν τὸ ῥῆγμα μεταξὺ πραγματοποιηθείσης καὶ ὀφειλομένης ἀφοσιώσεως σημαίνει, νὰ ἀντικρούζωμεν τὴν ὁδὸν πρὸς καταξίωσιν τοῦ χρόνου.

Μέλλον καὶ παρελθόν ὡς ἀξιολογικοὶ παράγοντες τοῦ παρόντος

Ἐὰν τὸ παρὸν εἶναι ἡ ὀπή, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνομεν τὴν σχέσιν τοῦ ἀπελθόντος καὶ τοῦ ἐλευσομένου, αὐτὸ καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι ὄρατόν, ἀλλὰ δυνατότης ὄρασεως, ἄνοιγμα διὰ τὴν κίνησιν τοῦ ὑπερβάλλοντος. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηγεῖται, διατὶ οἱ ἄνθρωποι παρατηροῦν συνήθως ἢ μόνον τὸ αἴτημα ἢ μόνον τὴν ἀπάντησίν του. Ἀντιλαμβάνονται δηλαδὴ τὸ παρὸν εἴτε ὑπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ μέλλοντος εἴτε ὑπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ παρελθόντος. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ ἄνθρωπος ζῆ ὡς συνεχῆς προβολή, εἰς τὴν δευτέραν ὡς διαρκῆς πτώσις.

Τὸ νόημα τοῦ παρόντος ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἀμέσου μέλλοντος εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀπτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν θέλει νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὄριά του, ἀλλὰ νὰ τὰ ἰσχυροποιήσῃ δι' ὧσων μέσων τοῦ προσφέρει τὸ περιβάλλον. Θέλει μόνον ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον συναντᾶ, νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ χρήσιμον, νὰ μὴ ἐπεκτείνεται πέραν τοῦ ἐπικαίρου, νὰ ἐνδιαφέρεται μόνον δι' ὅ,τι ἀποδίδει, δι' ὅ,τι προσφέρει εἰς τὸ παρὸν τὰς ἐλλείψεις τοῦ παρελθόντος. Κατ' οὐσίαν δὲν ὑπερβάλλει λοιπὸν τὸ παρελθόν, ἀλλὰ τὸ προβάλλει εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον. Ζῆ διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ παρελθόν, ἐκμεταλλευόμενος τὰς εὐκαιρίας τοῦ μέλλοντος.

1. Confess. XI, XX 26, 2 - 6.

2. Πρβλ. Ἁριστοτέλους, Φυσικῶν 222 β, 4.

Ἐκ τῆς διαθέσεως αὐτῆς ἀποκλίνει ἡ τοῦ ἀναχωρητοῦ, ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὸν ὁποῖον ἔχει μόνον τὸ ἄπω μέλλον. Ἐδῶ ἡ ἀντίληψις τοῦ παρόντος φέρει τὴν σφραγίδα ἑνὸς ἀνεφίκτου πιστευομένου. Ἀξίαν καὶ μέγεθος ἔχει τὸ ἀκατόρθωτον, μόνον ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσφερθῆ, ἀλλ' ὁμῶς παρέχει μίαν μεταφυσικὴν ἐγγύησιν διὰ τὴν παροῦσαν στέρησιν. Τὸ παρὸν δὲν ὑπάρχει καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπερβάλλεται. Ἀντὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ παρόντος καὶ μέλλοντος, τὸ μέλλον καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸν χῶρον τοῦ παρόντος. Δὲν τοῦ ἐπιτρέπει τὴν αὐτοέκφρασιν καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορεύει τὴν ἀνθυπέρβασιν.

Ἐναντι τοῦ παρόντος λαμβάνει διάφορον στάσιν ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαβόντος χῶραν. Τὸ παρὸν σφραγίζεται εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑπὸ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ χωρὶς προσπάθειαν προβολῆς. Τὴν προβολὴν εἰς τὸ μέλλον καθιστᾷ ματαίαν ἢ ἀπογοήτευσιν. Διότι ἐδῶ τὸ οὐσιῶδες ἔχει συμβῆ — δὲν ἐλπίζεται. Εἰς πείσμα ὁμῶς τοῦ ἀκαταπαύστως φθειρομένου κόσμου, παραμένει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ τὸ πλήρωμα ἑνὸς ἀφθάρτου καὶ πρὸ παντὸς κατευθυνομένου παρελθόντος. Ὅ,τι ἀρνεῖται ἡ πραγματικότητα, τὸ προσφέρει ἡ μνήμη.

Παρὸν καὶ ἄχρονον

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ κατ' ἐξοχὴν διαβλέπει τὸ νόημα τοῦ χρόνου εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ παρόντος. Ἡ ὑπέρβασις αὐτὴ εἶναι μία ἀδιάλειπτος ἐσωτερικὴ κίνησις ἐκ τοῦ ἐκ ἄσ τ ο τ ε πρὸς τὸ ἐς ἄ ε ί. Ἐὰν τὸ κατ' ἐξοχὴν ἴσταται ὑπεράνω τῆς διαστάσεως, τὴν ὁποῖαν προκαλεῖ ἐντὸς μας ὁ χρόνος, ὅσοι ἐπιχειροῦν νὰ ἀναταθῶν μέχρις ἐκείνου, ἐκχρονίζουσι τὸν χρόνον. Τὸν ἄνθρωπον δημιουργεῖ ἡ γεφύρωσις τοῦ χάσματος μεταξὺ οὐκέτι καὶ οὐπω. Ἐφ' ὅσον τὸ χάσμα αὐτὸ εἶναι ὁ χρόνος, ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται ὡς ἐνεργὸς πρόθεσις ἄρσεως τοῦ χρόνου. Ἀγωνιζόμεθα νὰ ἐγκαθιδρύσωμεν τὴν ἐνότητα, νὰ ἐλξωμεν τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐντὸς τοῦ χρόνου, νὰ γίνωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ χρονικόν του ὑπόβαθρον. Διὰ τοῦτο ὁμῶς οὐδέποτε εἴμεθα ὅ,τι ὑπῆρξαμεν, οὐδέποτε ὅ,τι θὰ εἴμεθα, ἀλλὰ μία τάσις πρὸς τὸ ἄχρονον. Τὸ νόημα τοῦ χρόνου δημιουργεῖται κατὰ τὴν ὑπέρβασίν του ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, δηλαδή χρόνος εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἄχρονου.

Ἀκαταξίωτον παρὸν ἰσοδυναμεῖ λοιπὸν πρὸς τὴν λήθην τοῦ ἐσωτάτου ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ παρὸν ἀποκτᾷ ὁμῶς τότε τὸ νόημά του, ὅταν μᾶς συνδέει πρὸς ὅ,τι μᾶς ὑπερβάλλει. Τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος ἐνθυμεῖται τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτανάμνησις εἶναι ἀπόφασις νέας ἀφοσιώσεως εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν. Διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς ἐκπληροῦνται ἡ ἀτομικὴ μας κλήσις ἐντὸς τοῦ χρόνου ὡς μία συνεχιζομένη αὐτεκπόρθησις. Ὅταν ἡ θέλησις διὰ τὴν ἀφοσίωσιν

αὐτὴν ἀπουσιάξῃ, ἀσυναισθήτως χανόμεθα ἐντὸς ἑνὸς κόσμου προσόψεων. Τὴν ἀπώλειαν αὐτὴν χαρακτηρίζομεν ὡς παροδικότητα.

Ὅπου τὸ ῥῆγμα μεταξὺ τετελεσμένου καὶ ἐπιβαλλομένου παραμένει ἀνοικτόν, ἀλλ' ἀπαρατήρητον, ἡ ἐλευθερία ἔχει ὑποκύψει εἰς τὴν παροδικότητα. «Παροδικότης» εἶναι ἀσυνειδήτος χρόνος, ψευδῆς ἀντιστοιχία ἀπαιτήσεως καὶ ἀπαντήσεως, διαρκούσα ὑπεκφυγὴ πρὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος, ἀπονέκρωσις ἀσυνειδήτου ἐλευθερίας. Διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς μας ἐπιχειροῦμεν ὅμως νὰ «παρέλθωμεν» τὴν παροδικότητα. Ἡ δημιουργὸς δύναμις τῆς ἐλευθερίας μορφώνει τὸ μέλλον εἰς μίαν ἰσταμένην παρουσίαν. Ἐκ τῆς παρουσίας αὐτῆς ἀκούεται ὁ λόγος τοῦ ὑπερβάλλοντος. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀποκαλύπτει, ἐφ' ὅσον ἐντέλλεται. Ἀνέρχεται ἐκ τοῦ ἔργου τῆς ἐλευθερίας, ὅπως ἡ βιβλικὴ ἐντολὴ ἐκ τῆς «καιομένης βάτου». Γνωρίζομεν ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπιτευχθῆ, αὐτὸ τὸ *hinc stans* θὰ ἀρχίσῃ νὰ χάνῃ τὴν λάμπιν του. Τὸ αἴτημα θὰ εἰσχωρῆ βαθύτερον ἐντὸς τοῦ μέλλοντος, προπορευόμενον τῆς ἐρχομένης αὐθυπερβάσεως. Διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως ὅμως γεφυροῦται ἐντὸς μας ἡ διάστασις μεταξὺ χρόνου καὶ ἀχρόνου, ἐλευθερίας καὶ κατ' ἐξοχήν.

Ἡ διάστασις τοῦ χρόνου ὡς λόγος τοῦ πνευματικοῦ πόνου

Εἰς τὴν γεφύρωσιν αὐτὴν ἀναφαίνεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ τραγικότης τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μέγα συνίσταται εἰς τὴν τάσιν τῆς γεφυρώσεως τοῦ χάσματος μεταξὺ φαινομένου καὶ εἶναι, εἰς ἐκείνην τὴν ἄρσιν τοῦ χρόνου, ἡ ὁποία φιλοξενεῖ τὸ κατ' ἐξοχήν. Τὸ τραγικὸν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐπίτευγμα δημιουργεῖ τὸν χῶρον τοῦ ὑπερβάλλοντος· ἐπειδὴ, ὅτι μᾶς προσφέρει, εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῆς ἰδικῆς μας προσφορᾶς· λόγῳ τοῦ ὅτι, ἀντὶ νὰ καθησυχᾶσῃ, ἀπελευθερώνει, ἀντὶ νὰ διηγηθῆ, μᾶς ἐρωτᾷ: διότι δεικνύει τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ ἐκεῖ, ὅπου ὁ πειρασμὸς τῆς ἀναπαύσεως εὐρίσκει τὴν κατάληξιν. Τραγικότης προκύπτει, ὅπου ἡ ἐλευθερία ἐπιχειρεῖ νὰ πηδήσῃ τὸ προσφερθὲν πρὸς τὸ ἀπαιτοῦν τὴν ἀφοσίωσιν. Τὸ μέγα ὅμως εἶναι ἡ ἀφοσίωσις.

Ἐπειδὴ ὁ χρόνος, ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ παρουσία του, σημαίνει συγκίνησιν πρὸ τοῦ κατ' ἐξοχήν καὶ ἡ συγκίνησις αὐτὴ οἶονεὶ μᾶς σχίζει εἰς ὅ,τι ὑπήρξαμεν καὶ εἰς ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμεθα, ἡ διάστασις τοῦ χρόνου εἶναι ἡ αἰτία τοῦ πιστοῦ συμπαραστάτου τῆς αὐθυπερβάσεως, τοῦ πνευματικοῦ πόνου. Ἐὰν ἡ χαρὰ ἐκφράξῃ τὸ συναίσθημα τοῦ πατρίου, πόνος εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς νοσταλγίας. Ἐὰν ἐκείνη ὁμοιάξῃ πρὸς κύκλον, ὁμοίωμα τοῦ πόνου εἶναι τὸ βέλος. Πάντοτε καθ' ὁδόν, ὁ πόνος μᾶς ἀναγκάζει νὰ βαδίσωμεν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀπωλεσθείσης ἐνότητος. Κανεὶς ὅμως δὲν ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἐνότητα, ὅταν ἐκείνη χαθῆ. Ποτὲ δὲν ἐπανευρίσκεται ἀκέραιον, ὅ,τι διέσπασεν ἡ αὐθυπερβάσις. Ἡ ἐλευθερία ὅμως ἠμπορεῖ νὰ τὸ δημιουργήσῃ ἐξ ἀρχῆς. Αὐτὴ ἡ δευτέρα ἐνότης ἔχει τότε ἐντελῶς διάφορον νόημα. Διότι προϋποθέτει τὴν ὁ-

ριμότητα, τὴν ὁποίαν ἐκέρδισεν ὁ ἄνθρωπος, ὅταν συνελάμβανε καὶ διέσπα τὴν ὑπερβαθεῖσαν ἐνότητα. Ὡς ἔργον ἐλευθερίας, ἡ νέα ἐνότης δὲν εἶναι ὁμοῦς ὀριστική, ἀλλ' ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοδημιουργίας.

Πνευματικὸς πόνος εἶναι ἡ ἀντίστασις τῶν δεσμῶν, τὰ ὁποῖα ἀγωνίζεται νὰ συντρίψῃ ἡ ἐλευθερία. Νὰ μᾶς ἱκανοποιῇ ἄρα τὸ κατόρθωμα, σημαίνει νὰ μένωμεν ἐθελουσίως δεσμῶται. Ὄταν ὁ πνευματικὸς πόνος ἀπουσιάζῃ, τὴν ὑποτιθεμένην ἐνότητα συγκρατεῖ ἡ ἐπανάληψις. Πειροίθησις, κάματος, συμβιβασμὸς, χαρακτηρίζουν τότε μίαν χειμερίαν νάρκην τῆς ἐλευθερίας, μίαν ἀσυγκράτητον ὀπισθοχώρησιν πρὸς τὸ παρελθόν. Ὁ πνευματικὸς πόνος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς παροδικότητος. Ζητεῖ νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅμως τὴν καθιστᾷ διὰ πρώτην φοράν συνειδητήν. Πνευματικὸς πόνος εἶναι ἡ διαμαρτυρία τοῦ ἐκμηδενιζομένου μηδαμινοῦ. Ἀναγγέλλει τὴν αὐτοσυνείδησιν τῆς ἐλευθερίας μεταξὺ τοῦ μὴ ὄντος καὶ τοῦ οὐπω ὄντος. Τὸ μεταξὺ αὐτὸ εἶναι ὁ χρόνος.

Μὲ ἄλλους λόγους ὁ πνευματικὸς πόνος ἐκφράζει τὸ βίωμα τοῦ χρόνου, τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος συναντᾶται πρὸς τὸ ὑπερβάλλον καὶ ἐπιχειρεῖ ἀποφασιστικῶς μίαν ἐσωτερικὴν ἀποδέσμευσιν. Εἶναι ἐπομένως ὁ πόνος αὐτὸς πιστοποιητικὸν πνευματικῆς ὀριμότητος. Ὄπου ἡ δυνατότης τῆς αὐθυπερβάσεως δὲν ὠρίμασεν, ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐντεῦθεν τοῦ πνευματικοῦ πόνου. Διαρκεῖ κλεισμένος ἐντὸς μιᾶς μονίμου καταστάσεως, ὡς εἰάν δὲν τὸν ἐνδιέφεραν ἡ ἐσωτερικὴ κίνησις. Μόνον ὅμως ὁ πόνος τοῦ πνεύματος, ὡς ἀπόδειξις συντελεσθείσης ὀριμότητος, ἠμπορεῖ νὰ διαρρήξῃ τὸν ἐπιτύμβιον λίθον τοῦ αὐτονοήτου. Ἐγερτήριον φῶς θὰ εἰσέλθῃ τότε ἐντὸς τοῦ κοιμητηρίου, διὰ νὰ ἀναστήσῃ τὴν «ἐν τάφῳ» ἐλευθερίαν «ἐκ νεκρῶν». Τὸ ἀναστάσιμον μυστήριον τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ ἀνθρώπου καλεῖται αὐθυπέρβασις.

***Εἶναι ἡ σύγχρονος ἀνθρωπολογία ἀντίδρασις
κατὸ τῶν ἰδεαλιστικῶν ὑπερβολῶν τοῦ προσφάτου παρελθόντος;***

Κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν ἡ φιλοσοφία ὠμίλησε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν ἀντικειμενικῶν σχέσεων. Ὁ ἄνθρωπος ἀντίκρουσε τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, δηλαδὴ ἐθεώρησε ὡς κύριον σκοπὸν τῆς παρουσίας του ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν διαπίστωσιν τοῦ ὑπάρχοντος, ὅπως μᾶς τὸ μεταφράζουν αἱ αἰσθήσεις ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς διανοίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν αὐτοσυνείδησίν του, ὡς εἰάν ἦτο γεγονὸς τετελεσμένον. Ἡ γνωσεολογία ἐφάνη λοιπὸν, ὅτι εἶχε κατακτήσει ὀλόκληρον τὸν μεταφυσικὸν χῶρον τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὰς ἐπικρατούσας τάσεις τῆς ἡ νεωτέρα φιλοσοφικῆς σκέψεως παρέσχε κατὰ σύμπτωσιν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἤθελε νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν τρόπον τῶν Πυθαγορείων: «Γέγονε καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος ποττό... θεωρὲν τὰν τῶν ὄντων φρό-

νασιν»¹. — "Έργον σοφίας τοῦτο δοκεῖ μοι ἡμεν, ποθ' ὅπερ καὶ γέγονε καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος»².

Σήμερον παρατηρεῖται ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου μία γενικὴ τάσις τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως πρὸς τὴν ἀνθρωπολογία, ὡς ἐὰν τίποτε ἄλλο δὲν ἐζητεῖτο, πλὴν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐθεώρει ὡς πραγματικόν, μόνον ὅ,τι ἐπεκύρωνεν ἢ λογικὴ του φύσις. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ψυχολογίας τῶν μετρήσεων καὶ τῶν βυθῶν, τοῦ ἱατρικοῦ δύνασθαι, τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ λογιζομένων μηχανῶν, τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν βιολογικῶν σπουδῶν, τῶν κοινωνιολογικῶν πορισμάτων, τῶν ἐθνολογικῶν διαπιστώσεων καὶ τῶν ἱστορικῶν νόμων, φαίνεται ὅτι ἐχάθη ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ περίεργον τρόπον τὸ ἄγνωστον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεγίστης γνώσεως εἶναι ὁ φορεὺς τῆς. "Ὅταν ἐπιχειρῆται ἡ ἐρμηνεία τῆς, ἡ σύγχρονος ἀνθρωπολογικὴ τάσις ἐκλαμβάνεται γενικῶς ὡς μία ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἰδεαλιστικῶν ὑπερβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδέσποσαν τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας αἰῶνας³.

Πρὸ τῆς μεταφυσικῆς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης

Ἐὰν σήμερον ὁ ἄνθρωπος διαπιστώνη τὴν ἰδικὴν του ἐξαφάνισιν, ἀγωνιᾷ πρὸ τῆς ἰδικῆς του ἀπουσίας, ἀπαιτῆ ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε τὸν ἄνθρωπον καὶ θέλη νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ κατ' ἐξοχὴν του νόημα ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν λεπτομερειῶν τῆς φυσικῆς του ἐμφανίσεως, εἶναι ὀπωσδήποτε ἀναντίρρητον, ὅτι τὸν συνεκλόνησε καὶ τὸν κινεῖ εἰς τὰ μύχια τῆς ὑπάρξεώς του μία ἐπαναστατικὴ ἀπογοήτευσις, μία ὀδυνηρὰ καὶ διαμαρτυρομένη συνείδησις αὐταπάτης. Δύο φορές ὁ παρὼν αἰὼν ἐγελοιοποίησε τὴν ἰδεαλιστικὴν λογικὴν διὰ παγκοσμίων καταστροφῶν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέδειξε δι' ἐκφραστικῆς δυνάμεως πολὺ περισσότερον εὐλήπτου ἐκείνης τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅτι ἡ πραγματικότης δὲν προσδιορίζεται μόνον ὑπὸ τῆς λογικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἐλλείψεώς της.

"Ὅ,τι ὅμως χαρακτηρίζει τὸν παρόντα αἰῶνα, εἶναι ἰδίως τὸ γεγονός, ὅτι ἔφερε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ ἱστορικὸν προσκήνιον, κατὰ τρόπον, ὅσον ὀλιγώτερον ἰδεαλιστικόν, τόσον περισσότερον ἐναργῆ, τὴν φύσιν τῆς ἐλευθερίας. "Ὅλος περιέργως τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὴν δὲν ἔκαμεν ἢ «πρώτη», ἀλλ' ἢ «δευτέρα φιλοσοφία». Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἐλευθερίας, ὡς πυρῆνος τῆς ἀνθρωπίνης

1. Πρὸβλ. Ἰαμβλίχου, Προτρεπτικοῦ ἐπὶ φιλοσοφίαν IV (ed. H. P i s t e l l i, Lipsiae MDCCCLXXXVIII, p. 20).

2. Ὡς ἀν. p. 19.

3. Πρὸβλ. E. M o n i e r, Introduction aux Existentialismes, Paris 1947, p. 8, L. L a n g r e b e, Philosophie der Gegenwart, Frankfurt/M 1957, S. 23.

φύσεως, ὑπῆρξεν ἀκούσιον ἐπακόλουθον τῆς μεταφυσικῆς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς. Διὰ τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς εἰσάγονται ἐντὸς τῆς φύσεως μηχανικαὶ ἀποδείξεις τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιβεβαιώνει διὰ τῆς μηχανικῆς τοῦ μεταφυσικῆς τὸν κοσμογονικὸν τοῦ χαρακτῆρα. Ἡ πίστις εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν ὑπῆρξε πάντοτε παροῦσα, σήμερον ὅμως ὁ μεταφυσικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλοῦται κατὰ τρόπον, τόσον ὀλιγώτερον ἀμφίβολον, ὅσον περισσότερον θεωρεῖται ὡς ἀντίπικος τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅσον ῥιζικώτερον διαψεύδει τὰς ἐλπίδας, αἱ ὁποῖαι εἰσάγουν καὶ συνοδεύουν τὴν ἐμφάνισιν του. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δὲν συνίσταται ἰδίως εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει σήμερον περισσότερα παρ' ὅ,τι ἐπετύγγανε κατὰ τὰς ἄλλας ἱστορικὰς ἐποχάς, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι σήμερον, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς μηχανικῆς μεταφυσικῆς, ἐκμηδενίζει τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἠθικὸν μέγεθος, συνάμα δὲ καὶ ἴσως κατὰ πρῶτιστον λόγον, εἰς τὸ ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καταφέρει, ὅ,τι ἄλλαι ἐποχαὶ δὲν θὰ ἠμποροῦσαν οὔτε νὰ φαντασθοῦν. Σήμερον ὁ ἄνθρωπος κατέχει τὴν δυνατότητα νὰ καταλύσῃ ὄχι μόνον τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔννοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φυσικὴν τοῦ παρουσίαν ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

Ποῦ ἀνήκει τὸ περὶ ἀνθρώπου ἐρώτημα

Καμμία ἄλλη ἐποχὴ δὲν εὐρέθη πρὸ παρομοίας προοπτικῆς. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἄλλοτε τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἐτέθη μὲ τόσην ὀξύτητα, ὅπως τίθεται σήμερον. Αἱ παρελθοῦσαι ἐποχαὶ ἐζήτησαν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ ἄνθρωπός ἐστι. Σήμερον ἀναζητεῖται ὁ τρόπος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας βαρύνει τὸ αἶτημα τοῦ ὀφειλομένου ἀνθρώπου.

Ἐὰν ὁ ὀφειλόμενος αὐτὸς ἄνθρωπος κινδυνεύῃ νὰ «ἐνσαρκωθῇ» σήμερον ἐκ μέρους τῶν ἰσχυόντων ἀνευθύνων, ἐὰν δηλαδὴ ἡ μεταφυσικὴ τῆς φυσικῆς ἀπειλῇ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου νὰ δημιουργῇ κατὰ βούλησιν καὶ ὑπὸ τὸν ἰδικὸν τῆς ἔλεγχον μέλλοντας ὑπηρέτας τῆς ἀνάγκης, νὰ λοιπὸν ὅτι τὸ ἀποφασιστικὸν ἐρώτημα τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν πρὸς κατασίγασιν τῆς ὀρέξεως τοῦ εἰδέναι, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἀνθρώπου — εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μεγέθους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ θὰ φράξῃ τὸ χαῖνον ἀνοιγμα τοῦ μηδενός, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀρμᾷ ὁ ἐπαιρόμενος ἄνθρωπος τοῦ τεχνικοῦ δύνασθαι. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ αἶτημα τῆς παρούσης ἐποχῆς δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν, θεωρουμένην ὡς διαπίστωσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπίγνωσιν, θεωρουμένην ὡς τρόπον μορφώσεως τοῦ φρονήματος τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἀνήκει ἐπομένως εἰς τὴν γνωσεολογίαν τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ἐρευνᾶται ἡ βούλησις εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεώς της, ἀλλ' ἐλέγχεται τὸ μεταφυσικὸν βάθος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀνατείνεται ὁ ἄνθρωπος. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας εἶναι αὐτὸ τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου.

Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ; = πῶς οἰκοδομεῖται ὁ ἄνθρωπος ;

Πῶς οἰκοδομεῖται ὁ ἄνθρωπος, θὰ τὸ ἴδωμεν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς ἀνθυπερβάσεως. Ἐντὸς τῶν μεταφυσικῶν αὐτῶν χώρων συναντᾶται τὸ παρερχόμενον πρὸς τὸ παριστάμενον, μετουσιούται ὁ πόνος εἰς ἀξίαν, ὑπερβάλλεται τὸ παρελθὸν ὑπὸ τοῦ μέλλοντος, δημιουργεῖται ἡ προσωπικότης καὶ ὁ πολιτισμός, πλέκεται ὁ δεσμός τοῦ κατ' ἐξοχὴν καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τὰ πνευματικὰ αὐτὰ μεγέθη εἶναι αἱ μεγάλαι περιοχαὶ τῆς ἀφοσιώσεως, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐδῶ ὑποδέχεται ὁ ἄνθρωπος τὸ παρὸν ὡς μεταίχμιον τῆς διαρκείας καὶ τοῦ αἰωνίου, εἰσάγει τὰ μετὰ τὴν φύσιν ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, καθιστᾷ τὸν κόσμον ὑποδοχέα τοῦ ὑπερκοσμίου. Ἐπὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν στίβων διασταυροῦνται παροδικὰ καὶ μένοντα, θεμελιοῦνται ἀνεπανάληπτα νοήματα, ἐγείρονται ἀφθοροὶ παρουσίαι, δημιουργοῦνται παλλόμενα σύμβολα τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Αἰσθητικὴ, θρησκευολογία, ἠθικὴ καὶ φιλοσοφία ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς μεταφυσικῆς ἀνθρωπολογίας δὲν ἐνδιαφέρονται λοιπὸν ἀπλῶς νὰ γνωρίσουν τὸν καλλιτεχνικόν, τὸν θρησκευτικόν, τὸν πρακτικόν καὶ τὸν θεωρητικόν ἄνθρωπον, ὡς ἐὰν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ἀποτετελεσμένον ἀντικείμενον. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι ἡ μετάβασις, διὰ τῆς ὁποίας κατορθοῦνται τὰ πρωτοφανῆ, ἀλλ' ὑπερβατὰ, τὰ μοναδικὰ ὡς βαθμίδες μοναδικῶν, ἢ ὑπερβατικῆς κινήσεως τῆς ἐλευθερίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὴν μεταφυσικὴν του διάστασιν.

Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐρωτήσωμεν σήμερον, τί ἐστὶ τέχνη, ἢ πρόθεσις μας θὰ ἦτο νὰ παρακολουθήσωμεν, πῶς ἐντὸς τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς ἀτμοσφαιρας ὑπερπηδῶνται τὰ φαινόμενα πρὸς τὰ ἀφανῆ, πῶς ἡ οὐσα μορφή κυφορεῖ μίαν αἰτουμένην παρουσίαν, πῶς ἡ ἐλευθερία ἀναθέτει εἰς τὴν ὕλην νὰ φιλοξενήσῃ, ὅ,τι θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὀδηγήσῃ τὸν συμπαριστάμενον ἄνθρωπον εἰς τὸ ἰδικόν του νόημα καὶ παραλλήλως πῶς ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία ἀναγνωρίζει εἰς τὸ ἰδικόν της ἔργον τὴν φωτεινὴν διέξοδον, διὰ μίαν νέαν ἐπικοινωνίαν πρὸς ὅ,τι τὴν δημιουργεῖ, ἐφ' ὅσον τὴ ὑπερβάλλει.

Διὰ τοῦ ὑποβληθέντος περὶ θρησκείας ἐρωτήματος ἐζητήσαμεν νὰ συνοδεύσωμεν νοερῶς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐνώπιον τοῦ κατακορύφου καὶ τοῦ ὀριζοντίου Σὺ ὑπερπηδᾷ τὴν φύσει πρὸς τὴν «ἐν πνεύματι» ζωὴν, τὸν νόμον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀντινομίαν πρὸς τὴν λύτρωσιν, τὴν ἁμαρτίαν πρὸς τὴν ἀγιότητα. Ἐὰν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνωτέρω ἐρωτήσεως συμπεριελήφθη ἡ ἠθικὴ, τὴν ἀντελήφθημεν ὑπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἀγάπης, δηλαδὴ ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τάσιν του νὰ δρασκελίσῃ τὸν ἀτομικόν του ὀρίζοντα, νὰ προσφερθῇ εἰς τὸν συνάνθρωπον, νὰ ὑπερβάλλῃ τὸ ἐγώ, μεταθέτων τὴν προτεραιότητα εἰς τὸν ἕτερον, νὰ καταστῇ ἡ κίνησις ἐκ τῆς γυμνῆς συνυπάρξεως πρὸς τὴν ἐκπορευομένην ἀδελφότητα.

Ὅταν φιλοσοφοῦντες θὰ ἐρωτήσωμεν περὶ τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἰδικόν

μας ἐρώτημα θὰ ὑποβάλωμεν εἰς ἐρώτησιν, διότι, ἐὰν ὑπάρχη ἐλπίς νὰ συμμετάσχωμεν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἐρωτωμένου, αὐτὸ θὰ συμβῆ, ἐπειδὴ τὸ ἐρώτημα, «τὶ ἐστὶ φιλοσοφεῖν», εἶναι φιλοσοφικὸν ἐρώτημα, δηλαδὴ ἐπειδὴ δὲν θέλει νὰ μάθῃ, τὶ «εἶναι», ἀλλὰ πῶς αὐτὸ τὸ ἴδιον ἀναπτύσσεται φιλοσοφικῶς, πῶς ἀποκτᾶ ἢ ἐλευθερία ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν, πῶς ὁ φιλοσοφῶν ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὸ ἔλλογον τέμενος τοῦ κατ' ἐξοχὴν.

**Διατὶ δὲν ἐτέθη ὑπὸ τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας
καὶ πῶς τίθεται σήμερον τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας**

Τὸ περὶ ἐλευθερίας ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ψυχολογικὴν, πολιτικὴν, οἰκονομικὴν, θρησκευτικὴν καὶ μεταφυσικὴν του σημασίαν διαρθρώνει σήμερον τὸν προβληματισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι πρόβλημα, ἀλλ' ἀπαράβλεπτος πραγματικότητα, ἢ θεμελιώδης προϋπόθεσις τοῦ «εὐζην», ἡ ὁποία, ὡς ἄνθρωπος ἐχάνετο, ὡφείλε νὰ κερδηθῆ καὶ πάλιν πάσῃ θυσίᾳ. Καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία ὑπῆρξεν, ὡς προϋπόθεσις τῶν ἀρετῶν, πρωτίστη ἀρετῆ, πρὸς χάριν τῆς ὁποίας ἦτο «καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ὁ πότιμος»¹.

Πρόβλημα κατέστη ἡ ἐλευθερία, ἀφ' ὅτου τὸ ἐξελισσόμενον ἱστορικὸν πνεῦμα ἐπέφερε δι' ὀλοκληρωτικῶν τάσεων ἰδίως εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν θρησκείαν τὴν πτώσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἦθος ὁμοῦς ὁ δεσποτισμὸς ὡς πρὸς τὸ κράτος, τὸ θεῖον καὶ τὸν λόγον περέμεινε μέχρι τέλους ἀνυπόφορος καὶ ξένος. Ἡ τυραννικὴ διάθεσις ἐπρόδιδε τὸ μονομερές, τὸ ἀπᾶδον, τὴν ἐπιτηδείως συγκαλυπτομένην καταστροφὴν τῆς ἐνότητος μεταξὺ περᾶνω τῶν ἀντιθέσεων, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν ὑπῆρξεν οὔτε δικτατορικόν, τε πραγματιστικόν, οὔτε μηδενιστικόν. Ἡ ἀλήθειά του ἦτο «εὐκκυκλος»· παρίστα μίαν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἀρμονικὴν ἐνότητα. Ἡ διαφορὰ συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἰσορροπία ὑπερέβαλλε τὴν ἔκφρασιν τῆς («ἀρμονίᾳ ἀφανῆς φανερῆς κρείττον»²). Ἀντὶ λοιπὸν νὰ συνθλίψῃ τὸ σύμπαν ἐντὸς ἐννοιολογικῶν φραγμάτων, ἡ φιλοσοφία ὡφείλε νὰ συνδέσῃ τὸ ὄν πρὸς τὸν λόγον του, νὰ μὴ ἀρνηθῆ, οὔτε νὰ ἐκμηδενίσῃ, ἀλλὰ διὰ τοῦ «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας» νὰ καταξιώσῃ τὸ «ἐνθάδε».

Ἀφ' ὅτου ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἐξῆς ἀπεκαλύφθη ὁ προβληματικὸς τῆς χαρακτῆρ, ἡ ἐλευθερία ἐξελήφθη ὡς δυνατότης ἐκλογῆς. Τὸ ζήτημα ἦτο, ἐὰν

1. Ἀριστοτέλους, Ὕμνος εἰς τὴν ἀρετὴν, ἀπόσπ. 625 (1583 β, 11).

2. Ἡράκλειτος, H. Diels BI, 54.

ἔχωμεν τὴν ἰκανότητα νὰ ὑπερνικήσωμεν, ὅ,τι θὰ ἤμποροῦσε νὰ μᾶς ἐπηρεάσῃ εἰς τὴν κρίσιν καὶ εἰς τὴν πράξιν, ἐὰν δηλαδὴ διαθέτωμεν τὴν δυνατότητα τελεσφόρου ἀντιστάσεως πρὸς ὅ,τι μᾶς ἐξαναγκάζει ἢ ἀντιθέτως ἀποτελεσματικῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν ἀποχρῶντα λόγον.

Σήμερον ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας λαμβάνει ἄλλο περιεχόμενον. Δὲν ἐρωτᾶται, ἐὰν μεταξὺ δεδομένων δυνατοτήτων ἀνήκῃ εἰς τὰ «ἐφ' ἡμῖν» νὰ ἐκλέξωμεν τὴν ἐξ αὐτῶν ὀλιγώτερον ἐπηρεάζουσαν, ἀλλὰ πῶς διαρθροῦνται ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἓν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδραιοῦνται ἡ παρουσία μας, πῶς, ἀντὶ νὰ ἐκλέξωμεν ὑπάρχοντα καὶ ἐπαναλαμβανόμενα, δημιουργοῦμεν κατὰ τὴν πρὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑπερβατικὴν μᾶς κίνησιν μέχρι τοῦδε ἀνύπαρκτα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀνεπανάληπτα. Ἄντὶ νὰ ἐλέγξωμεν τὴν ἰκανότητα ἀντιστάσεως, τιθέμεθα ὑπὸ τὸ ἐρώτημα, πῶς ἀνατείνεται ἐντὸς μας, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐκλεκτικοῦ, ὁ αὐθυπερβαλλόμενος, πῶς κερδίζεται ἐκεῖνο τὸ φρόνημα, τὸ ὁποῖον μᾶς τοποθετεῖ ἐπὶ ἐνὸς συνεχῶς ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑποδεχόμεθα τὸ unum necessarium ὡς ὑπερβάλλον καὶ διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως δημιουργοῦμεν τὴν διάστασιν τῆς προσωπικῆς μᾶς εὐθύνης. Τὴν διὰ τοῦ λόγου ἐπιτέλεσιν τῆς αὐθυπερβάσεως ὡς θεμελίωσιν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν θὰ καλέσωμεν φιλοσοφίαν.

